

תשובה הלכתית: על איסור האוננות אצל המתבגר

מאת ריבון קריגר - 12/3/1991

שאלה: אוננות היא תופעה נפוצה אצל הנערים בגיל ההתבגרות. יש והתופעה נלוות ברגשות אשמה עזים. ביחוד כאשר בחורים דתיים שומעים על הכתוב ב-שולחן ערוך: "עוון זה חמור מכל עבירות שבתורה". מה היא הדרכה הרצויה של המחנך לאור ההלכה?

הקדמה

1. בירור מושגים

"אוננות" פירושה גירוי של איברי המין בכל צורה שהיא - פרט למישגל - בדרך כלל בעזרת הידיים, לעיתים קרובות במטרה להגיע לאביונה. לרוב, מדובר בגירוי עצמי, "auto-erotic" (במשמעות זו נשתמש במושג אוננות) ולפעמים בגירוי הדדי. המלה "אוננות" (onanism) מבוססת על מעשה אונן המסופר בתורה (בראשית לח, 7-10), אם כי, כפי שנוכח, המצב המתואר שם אינו תואם להגדרה המודרנית של המושג. משמעו האטימולוגי של המונח הלועזי האחר "masturbation" הוא טומאה הנגרמת ע"י הידיים.

2. הגישה ההלכתית:

אין צל של ספק שעל פי ההלכה, מעשה האוננות הוא אסור. אולם, קיימים יסודות בהלכה עצמה, ומחוצה לה, הנותנים להתחשב בעוצמת היצר ושכוחם לשכך את רגשות האשמה ההרסניות הנלווים לפעמים לתופעה. יש למקד את עיקר ההנחיה במישור החינוכי. הגישה המוצעת להלן אינה נעוצה כעיקרה בתוך ההלכה אלא בנויה לאור ההלכה: במקום לעמוד על האסור ההחלטי, ראוי, בעזרת ההורים ופסיכולוג, להדריך את הנער בבניית יחס מבוגר ומבוקר כלפי הדחפים המשתלטים על רצונו.

במישור ההלכתי, מהות האיסור מתמקדת בעיקר מסביב לקיום "השחתת הזרע" או "הוצאת זרע לבטלה", נסיבותיה והשלכותיה. נוסף על כך, קיים יחס של גנאי כלפי עצם הרדיפה אחרי ההנאה העצמית (auto-erotic), גם ללא זיקה הכרחית להוצאת זרע (למשל, הירהורי עבירה). ככלל, למניעים של העבירה, יותר מאשר למעשה עצמו, תהיה חשיבות מכרעת באשר למעמד ההלכתי של האיסור. יש לבדוק את מקור האיסור (מדאורייתא, מדרבנן) ומידת חומרתו. יחד עם זאת, יש מקום לברר אם האדם הנתון לדחפים חזקים של היצר אינו נחשב במצב של "אונס" הפוטר אותו מכל אחריות, או לפחות במצב של "נסיבות מקילות" (מונח זה אינו נעוץ בהלכה אבל ענינו מוצא את ביטויו בדרכים שונות: למשל, הבחנה בין חטא להכעיס לבין חטא לתאבון, אי נקיטת סנקציות בפועל וכו'..).

מקורות האיסור (מדאורייתא או מדרבנן) ועונשו:

אין מקור תורני או אפילו מקראי המציין מפורשות את איסור הוצאת שכבת זרע לבטלה. הפסוקים בויקרא טו: 16 ובדברים כג: 11 מתייחסים אך ורק למעמד הטומאה שבהוצאת הזרע ללא שום זיקה מוסבת לנושא האוננות. אין כאן איסור אלא מקרה המצריך טיפול של טיהור. אבל, אין מחלוקת בהלכה על עצם האיסור. וזה לשון הרמב"ם, הלי' איסורי ביאה פכ"א, יח-יט (וכן בטור ובשו"ע אבה"ע כג):

אסור להוציא שכבת זרע לבטלה. לפיכך לא יהיה אדם דש מבפנים וזורה מבחוץ ולא ישא קטנה שאינה ראויה לילד. אבל אלו שמנאפין ביד ומוצאין שכבת זרע לא די להם שהוא איסור גדול אלא שעושה זה בנידוי הוא יושב ועליהם נאמר: "ידיכם דמים מלאו", וכאילו הרגו נפש. וכן אסור לאדם שיקשה עצמו לדעת או להביא עצמו לידי הרהור.

הפער בין עובדת היעדר כל ציון מפורש במקרא לבין התודעה החד-משמעית של חומרת האיסור היה מקור להתחבטות לא מועטת בין הפוסקים באשר למעמד האיסור: דאורייתא או מדרבנן? עלינו לבדוק, ראשית כל, את מקורות האיסור על פי חז"ל (*1).

1. דרשות ואסמכתאות על השחתת זרע וגירוי מיני עצמי:

במסכת נידה (יג, ע"א) יש משנה מפורשת המגנה את בדיקת איבר המין הזכרי (ונגיעתו): **"כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת, ובאנשים תקצץ"**.

בסוגיה שם, מופיעות דרשות בגנאי **האחיזה באמה** (לשון נקיה לאיבר המין) ושואלים:

כל כך למה? מפני שמוציא שכבת זרע לבטלה, דאמר ר' יוחנן: **כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה שנאמר: "וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו"** (בראשית לח). רבי יצחק ורבי אמי אמרי כאילו שופך דמים שנאמר: **"הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים בנחלים תחת סעיפי הסלעים"** (ישעיהו נז). אל תקרי 'שוחטי אלא 'סוחטי' (2*). רב אסי אמר כאילו עובד עבודת כוכבים, כתיב הכא: **"תחת כל עץ רענן"** וכתוב התם: **"על ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן"** (דברים יב) ... ואמר ר' אלעזר: מאי דכתיב **"ידיכם דמים מלאו"** (ישעיהו א) - אלו המנאפים ביד.

באותה הסוגיה (נידה יג, ע"ב), יש גם הטלת דופי כנגד מי שפועל מרצונו לגירוי מיני עצמי:

אמר רב: **'המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי'**. רב אמי אומר שהמגרה את היצר נקרא **"עברייך"** ו**"שכל המביא עצמו לידי הירהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה"** (ויש עוד דרשות אחרות כיוצא באלה, עיין שם. חומר שעיקרו חופף את הנאמר כאן מצוי גם במסכת כלה רבתי פ"ב).

למרות הלשון החריפה (כאילו עובר על שלוש העבירות החמורות; עבודה זרה, שפיכות דמים, וגלוי עריות - להלן נראה שהחטא מושווה לניאוף - , שעליהן **"יהרג ולא יעבור"** ו**"המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה"**), אין בהשוואות ובאיומים הללו תוקף משפטי-ביצועי כל שהוא. השימוש הרחב של אותם הביטויים מוכיח שתפקידם תוכחתי בעלמא (3*). קיימת חשיבות רבה להבהיר זאת ולהבחין בין האספקט המשפטי לבין האספקט הריטורי, גם משום רגישות הנושא ורגשות האשמה הנלוות לו וגם משום ההשלכות ההלכתיות.

במישור המעשי, לכל היותר, כפי שהזכרנו, נאמר (ע"י רב) שהמקשה עצמו לדעת **"יהא בנידוי"**. אולם לא פורש אם כאן מדובר על צעד מעשי נגד העברייך או הוראה מוסרית המופנת אליו, מעין הרחקה מהמחנה (4*). בנוסף לכך, חשוב לציין שהאיסור נלמד מדרשות של פסוקים בעלי אופי סיפורי או בעלי תוכן רחוק מהענין הנידון, מהני"ך ולא רק מהתורה, וללא שימוש במידות שהתורה נדרשת בהן. עובדות אלו מעידות שאלו, ככל הנראה, אסמכתאות בלבד (ראה להלן).

2. איסור "לא תנאף" מדאורייתא?

באותה הסוגיה מובאת הברייתא הבאה: **"תנא דבי רבי ישמעאל: לא תנאף - לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל"** (הסוגיה המקבילה לנידה יג ע"ב מובאת ברי"ף שבת פ"ד). ממבט ראשון, נדמה שבכך צויינה קביעה כפולה: לכאורה, הכוונה היא לאיסור האוננות. שנית, הוא איסור מדאורייתא. בנידה, דרשה זו מובאת אחרי הדרשות העוסקות בגירוי העצמי. ולפי פירוש רש"י (הצמוד לפירוש הרי"ף, שבת פ"ד):

המנאפים ביד; שממשמשין באמתם ומוציאים שכבת זרע לבטלה והיינו ידיכם דמים מלאו שסוחטין הילדים הראוין לצאת מאותו זרע. לא תנאף; אישה לא כתיב כאן אלא לא תנאף סתם.

אולם קביעה כפולה זו רחוקה מלהיות מובנת מאליה. כידוע, המובן הראשוני של הדיבר הזה הוא ניאוף ממש וכך התפרש לרוב (ראה למשל בס' המצוות של להרמב"ם, סימן שמ"ז). האיסור של **"ניאוף ביד"** נדלה מתוך דרשה משנית של הפסוק. אגב, אותו הפסוק משמש גם לדרשות אחרות (עיין למשל בשבועות מז ע"ב: **"רודף אחר המנאף"**). יתכן מאוד שהמשמעות המקורית של איסור **"ניאוף ביד"** נוגעת לניאוף ממש, **"שלא כדרכה"**, כלומר; מגע מיני (לא מלא או לא רגיל) העלול להביא לידי הוצאת זרע לבטלה, עם אשת איש דווקא (5*). או שמשמעו של הביטוי **"ניאוף ביד"** רחב יותר, כפי שעולה מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (סנהדרין נד א): שם נדמה שהכוונה לנגיעה והתעסקות מינית באיברי ערוה אסורה בכלל. העבירה היא, לדעתו, תחת הקטגוריה של האיסורים הבאים: **"קירבה לעריות"** ו**"עשיית מחוקות התועבות"** (6*).

בכל אופן, גם אם נלך לפי המפרשים הסבורים שהכוונה לאוננות, עדיין נשאלת השאלה אם מדובר באיסור מדאורייתא. אחד מהראשונים מנה איסור זה כילאו' בפני עצמו (הסמ"ק סי' רצב, צרפת, מאה יג). וכמו כן, בספר אור השנים, יום ד, מצוות ל"ט, קי"ט. אולם חלקו עליו כמה מהאחרונים. כך, ר' יהושע ב"ר יוסף (פולין, מאה ה-17), בשו"ת פני יהושע (ח"ב, אבה"ע סי' מד) טען ש **"לא תנאף"** **"בלתי ספק שהוא אסמכתא בעלמא"** (7*). וזאת, לומדים מההתייחסות הרמב"ם לאיסור השחתת הזרע:

בהלכות איסורי הביאה, לא כתב שלוקין על זה, כמו שכתב בכל הדברים שהביא שם, ואפילו מכת מרדות לא כתב, כי אם בנידוי הוא יושב, ונ"ל שאעפ"י שדרכו בכל איסורי דרבנן שלוקין מרדות, היינו בדבר שאסרו חז"ל ועשו סייג, אבל בדבר זה שאינו תיקון חז"ל, רק מקרא מוכח שהוא עוון גדול, כמו שמצינו הרבה איסורים כאלו שהם מבוארים וכתובים שהוא אסור ואין בהם לאו, **אפילו הוא הגדול שבאיסורים**, אין לוקין עליהו. ולהלן אף מוסיף: "ואם איתא שהוא לאו מדאורייתא, מאי קמ"ל רב דמנדין אותו? פשיטא דאפי" עבר על איסור ברבנן, מנדין אותו.. קמ"ל רב דאפי"ה (שאין לוקין עליו) מנדין אותו.

ולחיזוק דברי פ"י, ניתן להוסיף שעבור הרמב"ם, כפי שמוכיחה הצגת דבריו, 'המנאף ביד' הוא רק ביטוי אחד של האיסור הכללי להשחתת זרע לבטלה. עינינו גם ביאות המשגל שתחילתן כדרכה, וסופן לא כדרכה: זורה מבחוץ, נושא קטנה. ברור שאין איסור 'המנאף ביד' עומד כשלעצמו, לא כל שכן שאינו מהווה מקור מדאורייתא לאיסור השח"ז. אין הרמב"ם מונה את האיסור השח"ז כלאו בפני עצמו ואף לא כמצווה מדאורייתא התלויה בלאו אחר כלשהו. כפי שמסכם זאת מ. אילון (המשפט העברי, פ"ה, עמ' 196, תשל"ח):

לדעת הרמב"ם (ס' המצוות, הכלל השני), אין לראות כדינים מדאורייתא אפילו אותן הלכות שנדרשו ב"י מידות שהתורה נדרשת בהן, אלא אם הפירוש מקובל למשה מסיני, והתלמוד קובע במפורש שהלכה זו מדאורייתא; כל שאר ההלכות אינן מדאורייתא אלא מדרבנן.

3. מקורות אחרים לאיסור:

א. פרו רבו:

יש מהראשונים הלומדים על **איסור השחתת זרע כ"ש באל תעשה" הנמשך ממצוות פריה ורביה** (עיין בתוספות סנהדרין נט, ע"ב, ד"ה 'והא'. וכן, מספר פוסקים בעקבות כך: "תוכחת חיים", "משבצות זהב", "מנחת יחיאל" ועוד. עיין באוצר הפוסקים, שם, עמ' 164). וכן, לכאורה, על פי עמדת רבנו תם, כפי שהיא מוצגת בתוספות (יבמות יב ע"ב, ד"ה 'שלוש') ולפיה, נשים אינן מוזהרות בהשח"ז משום שאינן מצוות בפו"ר (ומשמע שהגברים מוזהרים). וכתוצאה מכך, מותר להן להשתמש במוך (אמצעי מניעה). אולם חשוב לתת את הדעת שזאת הותר רק לאחר התשמיש, משום טעם אחר: שהמוך לא יפריע לדרך תשמיש, כלומר ביאה מלאה ללא חציצה. אבל עצם השח"ז כשלעצמה, הנגרמת לאחר התשמיש ע"י פעולת האישה, לא הפריעה לר"ת, יתר על המידה, כפי שגם מותר לאיש לשמש עם קטנה או איילונית, אע"פ שאינן מולידות (עיין בתוספות שם). אם כן, בדיעבד, מותר לאישה למנוע את ההפרייה. כל זה מוכיח שלפי ר"ת, גם אם האיש מצווה על איסור השח"ז משום פו"ר, אין זה איסור כה חמור (שמא נאמר שהקולא מעידה שגם לפי ר"ת, האיסור הוא דרבנן, סייג לפו"ר, שספקו לקולא. צ"ע).

מסקנתנו בנידון תהיה אשר תהיה, גם הרבה מהראשונים חולקים על הקביעה שאיסור השח"ז תלוי במצוות פו"ר. גם, מפני שאצל חז"ל, שום מקור המזהה את מצוות פו"ר כמקור הדין לגבי השח"ז. וגם מפני שעל פי הגיון זה, מי שנמצא במצב של עקרות, זמנית (למשל משום הריון) או קבועה, היה עובר עבירה חמורה בכל תשמיש בעוד שההלכה מתירה לו לקיים יחסי מין (עיין בתוספי הראש לנידה יג, ע"א, וחיידושי ר"ן לנידה שם ולגבי הרמב"ם, ראה בהערה *8). כמו כן, על פי אותו הגיון, מי שכבר מילא אחרי חובת פו"ר, אינו עשוי לעבור יותר על איסור הניאוף ביד, דבר שלא נשמע. משום כך, כותב בעל שו"ת "רב פעלים" (ר' יוסף חיים ב"ר אליהו, מאה ה-19, ח"ג ס' ב, באוצר הפוסקים, שם, עמ' פג):

ע"כ מוכרח אתה לומר דלא תליא הא בהא, כי אסור השח"ז לאו משום שגורם שילך הזרע לאיבוד בלא הולדה, אלא האיסור משום דמשליך זרעו במקום שלא הותר לו להשליך כי הבורא ית' גזר שלא ישליך הזכר את זרעו אלא בנקבה שהיא מן המין שלו ובמקום שהוא מיוחד להשלכת הזרע, ואפילו האשה היא קטנה או מעוברת שאין הזרע מועיל להוליד (*9).

ב. איסורים כלליים:

ויש גם מי שלומד את האיסור מ"בל תשחית" בהיסוס רב ("הערוך לנר" לנידה יג. הוא אף מציע באלטרנטיבה שזאת אולי 'הלכה למשה מסיני' אבל ללא כל בסיס חז"לי). אבל ברור שאיסור זה כללי מאד ושרק באילוץ נקשר להשח"ז. וכפי שהראה בעל "רב פעלים" (לעיל), לא איבוד הזרע הוא הקובע את מהות האיסור.

ויש גם מי שלומד בדרך מפולפלת שמהאיסור "ונשמרת מכל דבר רע" שנתפש בדרך דרשה במשמעות מצומצמת של הירחורי עבירה המביאים לידי טומאת לילה (אחיעזר ח"ג ס' כד. עיין בכתובות מו ע"א). ולבסוף, יש להזכיר את דברי הראב"ע בפירוש התורה (ויקרא יח:6) המסתמך על דברי רב בשם אהרון כוהן שמכיל לתוך איסור גילוי ערוה של הקרוב את השחתת הזרע. אולם זו משמעות משנית ורחוקה

מפשט הפסוק וללא כל בסיס תלמודי (עיין בשו"ת "שבט מנשה" קב והערת ד. פלדמן, בספרו של David Feldman "Marital Relations, Birth Control, and Abortion in Jewish Law" N.Y. 1975 books Schocken, עמ' 114, הערה 29).

ג: האיסור נלמד מסיפור:

- קלקולו של דור המבול:

"כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ" (בראשית ו; 12). בראש השנה יב ע"א, ר' חיסדא מייחס את סיבת המבול ל-"קלקול ברותחין, עבירה". הלשון מאד כללית. אבל אותה ההשחיתה מתפרשת ע"י רש"י (בשבת מא ע"א ונידה יג ע"א) כהוצאת שכבת זרע לבטלה (ובאבות דרבי נתן, מהדורת ווילנא, מדובר על השחיתת "זרע". אבל לפי ש.ז. שכטר, בכ"י, אין המלה מופיעה). וכך בלבוש כג ס"א (מרדכי יפה, 1530-1612). אולם במסכת סנהדרין קח ע"א, לא מדובר על סתם הוצאת זרע לבטלה במובן של אוננות: ההשחיתה הנזכרת מתפרשת ע"י ר' יוחנן כ"הרבעת בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל". ובפרקי דרבי אליעזר כב, החטא של "השחת מקור זרעם על הארץ", הוא במגע עם נשותיהם, בבחינת "דש מבפנים וזורה מבחוץ" - coitus interruptus - בסירוב מכוון להוליד. במיוחד, יש לציין את הנאמר בסנהדרין נו ע"א:

תנא דבי רבי ישמעאל: בכל מקום שנאמר 'השחתה' אינו אלא דבר ערוה וע"ז. דבר ערוה; שנאמר כי השחית כל בשר את דרכו וגו'...

ושם, משמע מפירוש רש"י שהכוונה לג"ע ממש ומביא פסוק המדבר במגע מיני בין בני האלוהים לבין בנות האדם. עובדה זו שימשה כראיה ע"י "תורת חסד" (להרש"י מלובלין, מאה ה-19, ח"ב ס' מ"ג. מודפס באוצר הפוסקים ס' כג סעי' א, עמ' פג), בבירור עמדת הרמב"ן:

א"כ ודאי י"ל דהא דאמרין דלקו גם על השח"ז היא רק אסמכתא ועיקר קרא הוא עריות ממש.. ולהרמב"ן הוא רק מדרבנן" (שלשיטתו, אין לומדים את איסור השח"ז ממצוות פו"ר אלא מעונש מלקות של דור המבול שמהווה הסמכתא בעלמא).

מכל מקום, עולה ממקורות אלה שקשה ללמוד מסיפור דור המבול על האיסור להשחתת זרע בפני עצמו, ללא זיקה לעריות.

- מעשה ער ואונן:

הסירוב המכוון להולדה הוא המאפיין של חטאם של ער ואונן (בראשית לח). יש לציין שבניגוד לשימוש המאוחר של המלה "אונן" כדי להצביע על ה"אוננות", רוב הפירושים אינם מתרכזים דווקא בהוצאת זרע לבטלה (בוודאי לא שייך כאן ענין של מעשה בבדידות) כגורם למיתתם אלא במניעים פסולים למניעת ההריון. בתלמוד הבבלי, המניע המוזכר של ער היה שמירה על יופיה של תמר והמניע של אונן, אי נכוונתו לשאת בנטל מצוות היבום. על כן, חטאו ער ואונן בביאה שלא כדרכה ובזריה מבחוץ (עיין ביבמות לד ע"ב ובפרוטרוט, בספרו של פלדמן, שם, עמ' 148-151).

4. לסיכום:

האיסור להשח"ז אינו מתייחס לאוננות במובן המצומצם. עינינו מחייב בראש ובראשונה את הגבר לקיום יחסים מלאים עם נשואתו. אין מצווה מפורשת על כך והיא נראת הוראת חכמים (או סייג) המאששת (אך אינה זהה עמם) מצווה בסיסית כמו זו של פו"ר. ויש אומרים שהיא הוראה אלוהית המוטלת על הזכר לקיים יחסי-מין מלאים עם הנקבה (כפי שסבור בעל רב פעלים וגם ר"ת ע"פ תוספות יבמות יב ע"ב, אם כי לא נסמכת פורמאלית למצווה: היא בחזקת הלכה הפורחת באוויר, או לפחות שזיקתה לכתוב אינה מעבר להסמכתא). נוכל להזכיר את המרכיבים המצדדים לקביעה שהאוננות אינה איסור דאורייתא אלא איסור דרבנן כדלקמן:

- משום ריבוי התעתועים למצוא מקור מוסמך ומוסכם לאיסור.

- מפני שרק חלק ממקורות אלו מבוססים על חוקי התורה.

- מפני שלא נלמד האיסור על פי י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן (שהוא סימן- הכר להענקת מעמד של דאורייתא לדרשת חכמי התלמוד, על פי שיטתו של הרמב"ן, "השגות על ס' המצוות", הוצאת פרדס, עמ' 40).

- מפני שלרוב המפרשים, אין לוקין על חטא זה.

- מפני שאיסור השחתת הזרע נלמד כמשמעות משנית ורחוקה מפשוטו של הפסוק (סימן-הכר לאסמכתא, עיין במ. אילון, שם, עמ' 260-261) או כמעין תולדות רחוקות מהאיסור המזוהה כמקור (עיין בדברי היעב"ץ "מטפת ספרים" 20: ובדברי פלדמן, הערה 8, עמ' 111). ולפי מה שאומר פלדמן, שו"ת "היכל יצחק" (הרב הרצוג) ב: 16 (1967) טוען שכללי הפיסקה של משיבים מצביעים על כך ש"אין כאן איסור תורה".

- מפני שעל הייחוס למצווה זו או אחרת, יש הרבה המערערים. ההצעות למקור הנכון מרובות ולפעמים סותרות זו את זו (עיין למשל ב"תורת חסד" ח"ב סי' מג, אוצר הפוסקים, שם, עמ' פג, המעמיד את עמדת ר"ת מול עמדת הרמב"ן). וגם משום שעל פי הסברה, אין הייחוס משקף את מהות האיסור.

- מפני שפוסקים רבים הכירו מפורשות שהשימוש בפסוקים בנידון מהווה אסמכתא בלבד וזאת, למרות הסכמתם על חומרת האיסור.

- מפני שכך עולה מניתוח הרמב"ם (עיין לעיל).

אולם, אין בקביעה זו כשלעצמה בסיס כדי לבטל את הדין. איסור דרבנן מחייב כל אדם מישראל במלוא התוקף. יחד עם זאת, יש להדגיש שממילא אין הטלת סנקציות של ממש גם למי שסבור שיש איסור מדאורייתא. החשיבות של הקביעה נעוצה בהקלה בדין במצבים ספציפיים ובהגברת יכולת התמרון למציאת פתרון חינוכי הולם.

הנסיבות הקובעות את חומרת העבירה

1. החטא בכתבים הבתר-תלמודיים:

הבדיקה של המצב ההלכתי השורשי בתלמוד היא גם חשובה לאור העובדה שהמגמה להדגשת האשמה מתחזקת בכמה כתבים מאוחרים חשובים, בעיקר באלו המושפעים מהקבלה (10*). כבר כתב הרמב"ם שהמנאפין ביד ומוצאין שכבת זרע (לבטלה) עוברים על "איסור גדול" (הל' א"ב פכ"א יח). אבל בשולחן הערוך (אה"ע כג: א), בהשפעת הזוהר כתוב:

ועון זה חמור מכל עבירות שבתורה.

ובזוהר (כרך א בראשית ויחי, ריט ע"ב) אף נאמר:

ת"ח בשאר חייבי עלמא לא כתיב וירע בעיני יי' וכאן כתיב וירע בעיני יי' אשר עשה מ"ט משום דכתיב ושחת ארצה, תנן אמר ר' יהודה **לית לך חובא בעלמא דלא אית ליה תשובה בר מהאי** ולית לך חייביא דלא חמאן אפי שכינתא בר מהאי, דכתיב לא יגורך רע כלל. ("אין לך חטא בעולם שאין לו תשובה חוץ מזה, ואין לך חוטאים שאינם רואים את פני השכינה חוץ מזה". עיין בדברי י. תשבי "משנת הזוהר" כרך ב, עמ' תרכ-תרכא).

2. הסתייגויות:

בטרם נדון בעמדת השו"ע, וההסתייגויות מול התבטאותו, יש להעיר שבניגוד לרב יוסף קארו, הרבה מן הפוסקים שהכירו בסמכות ההלכתית של הזוהר, כגון הרדב"ז, ר' יצחק קארו ואחרים, קבעו שבמקרה של סתירה בין התלמוד הבבלי והזוהר, חייבים לפסוק על פי התלמוד והפוסקים (עיין בדברי הרב ד. גולניקין, בתשובתו בענין "השתתפותן של נשים בהלוויות", עמ' 35, וועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל, תשמ"ז). אין ספק שהיחס של הזוהר אל הוצאת הזרע לבטלה חמור בהרבה מזה של חז"ל ושכל קביעה הלכתית בנדון יכולה להסתפק בחומר התלמודי, ללא החמרה היתרה.

א. חטא שאין לו תשובה:

יש לציין שעל קביעה אחרונה זו (אי אפשרות לתקן ע"י התשובה) היו עירעורים רבים ומשמעותיים (עיין ביחוד בדברי היעב"ץ, ר' יעקב עמדן, אלטונה, 1697-1776, המגדיר את הקביעה כגוזמא, "מטפחת ספרים" 1: 20). אף בספרות המוסר המושפעת מהקבלה, יש הצעות מעשיות לתיקון חטא זה (אם כי ברוח סגפנית מאד). ראה למשל את דברי בעל קיצור שו"ע: על אף שהוא מציין עונשים למיניהם מהשמיים (כגון שבניו של החוטא מתים כשהם קטנים או שיהיו רשעים), הוא יודע לצטט את הספר "יסוד יוסף" של ר' יוסף הדרשן המביא עשרות דרכים (בזריזות, בהתחממות ובהקפדה יתרה בקיום מצוות) לתיקון העוון החמור (עיין שם ס' קנא, ועיין בכל הנוגע לעמדת הכתבים המיסטיים בשאלה זו בדברי ד. פלדמן שם, עמ' 114-119).

ב. "עוון החמור מכל העבירות"

גם לגבי קביעה זו, קיימות הסתייגויות משמעותיות:

- ה"בית שמואל" על השו"ע (אהע"ז כג א) כותב בפירוש שדברי הזוהר האלה "**לאו דווקא**" הם. הוא מזכיר לשם כך את הפירוש "חלקת מחוקק" (שם) המצטט את ס' החסידים ס' קע"ו לפיו:

"מעשה באחד ששאל מי שיצרו מתגבר עליו וירא פן יחטא לשכב עם אשת איש או עם אשתו נידה או שאר עריות האסורות לו, **אם יכול להוציא זרעו כדי שלא יחטא והשיב לו באותה שעה יש לו להוציא שאם אי אפשר מוטב שיוציא שכבת זרע ואל יחטא באישה**. אבל צריך כפרה ישב בקרח בימי החורף או יתענה ארבעים יום בימי החמה" (11*).

- הקביעה "חמור מכל העבירות" היא ביטוי ריטורי-תוכחתי לצורך הדגשה, ואין לפרשו במובנו המלולי עם נפקא מיניה הלכתי. עובדה היא שיחס "סופרלטיבי" לחטא מצוי גם בספרות הפוסקים ביחס לעוונות אחרים. כך, למשל, כתוב בספר השאלות לרב אחא משבחה (ד, פ' נח, פתיחה, תורגם לעברית) על גזל:

כי חמור עונש הגזל יותר מן כל האיסורים; וכן מצינו בבני דור המבול, שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזילה

וכן כותב הרמב"ם על רצח:

וכל מי שיש בידו עוון זה, הרי הוא **רשע גמור**, ואין כל המצוות שעשה כל חייו שקולין כנגד עוון זה ולא יצילוהו מן הדין" (הל' רוצח ושמירת הנפש, ד: ט).

דברים אלה לא מונעים את הרמב"ם מלהזכיר ש"יש עוונות חמורין משפיכות דמים" (עיין שם).

- ויש לציין עוד הסתייגויות והגבלות למיניהם המוכיחות שלדעת הרבה חכמי ההלכה (אם כי לא כולם), אין כאן איסור מוחלט. המנעים שעל פיהם מוצאת שכבת זרע לבטלה קובעים את חומרת המעשה:

* בתוספתא נידה פ"ה, ו, וביבמות לד ע"ב, ר' אליעזר אומר: "כל 24 חודש [אחרי הלידה והתינוק עודנו יונק], הבעל דש מבפנים וזורה מבחוץ". לפי רש"י; "כדי שלא תתעבר ותגמול את בנה וימות". בעמדה של ר' אליעזר, יש הכרה באפשרות להוציא זרע על מנת להבטיח שלום הילד היונק. אולם יש לציין שזו דעת מיעוט. וגם רוב הפוסקים לא קיבלו חריגה זו. כך לשון הרמב"ם האוסרת היא החלטית (הל' איסורי ביאה פכ"א יח. וכן בסמ"ג, לאוין קכו, טור שו"ע אה"ע כג: א). אולם יש מהמשיבים שעל סמך הטעם המוזכר ובנסיבות מיוחדות, התירו להשחית את הזרע ארצה כדי למנוע את ההריון (שו"ת "ממעמקים" כרך א יח, נכתב תחת הדיכאוי הנאצי, עיין בדברי פלדמן שם, עמ' 120-121).

* הוצאת זרע לא מכוונת אינה נחשבת לחטא. אמנם היעדר קרי לילי הוא ראייה לקדושת האדם (השונמית לא ראתה סימני קרי על סדינו של הנביא אלישע, ראה בברכות י ע"ב ובירושלמי, סנהדרין י; ב). אבל זאת תכונה של יחודי סגולה (יעקב אבינו "לא ראה קרי מימיו" עיין ביבמות עו ע"א). ואדרבה, בברכות נו ע"ב, קרי לילי מוזכר כסימן יפה (להבראת) החולה. וכן בברייתא ביומא פח ע"א: "הרואה קרי ביום הכפורים -עוונותיו מחולין לו". חשיבות טיב הכוונה כאמת המידה לאשמה בולטת בענייני טומאה וטהרה, כפי שמסכם זאת הרמב"ם:

* "כל שכבת זרע שאין גופו של אדם מרגיש בה אינה מטמאה. לפיכך אם ראה בלא קישוי ובלא תאוה - אינה מטמאה משום שכבת זרע". ובניגוד; "המהרהר בלילה וראה ששימש מיטה בחלום ועמד ומצא בשרו חם, אף על פי שלא מצא שכבת זרע, הרי זה טמא" (הל' שאר אבות הטומאות ה, ד-ה) (12*).

* הוצאת זרע לשם בדיקה, שמא האדם כרות שפכה, מותרת, אבל בתחבולה (ללא פעולת הידיים, עיין ביבמות עו ע"א). וכן לגבי בירור למקור דימום (ב"ש סי' כ"ה ס"ק ב). וכן ר' יעקב בן צבי עמדין מסיק מכך שאף הוצאת זרע לבטלה בידיים להשחית על הארץ מותרת לצורך מצווה (שו"ת שאילת יעבי"ץ ח"א סי' מג. ועיין בדברי פלדמן שם, עמ' 129). ויש המצמצמים להתיר רק לצורך מצוות פריה ורביה (עיין ב"ערוך לנר" ביבמות עו ע"א וכן באחיעזר ח"ג סי' כד, אות ד וכן במשפטי עוזיאל אהע"ז סי' מב).

* הוצאה לשם הפרייה מלאכותית. הרבה פוסקים התירו למטרה זו במסגרת נישואין (למראי מקום הלכתיים עיין בתשובה של ד. גולניקין, שו"ת וועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל, כרך ג, עמ' 83).

* השחתת זרע הנגרמת בלא מתכוון במהלך מגע מיני בין בעל ואשתו אינה נחשבת לעבירה. כך ע"פי הר"י הזקן המוזכר בתוספות ד"ה "ולא", יבמות לד ע"ב:

דלא חשוב כמעשה ער ואונן אלא כשמתכוון להשחית זרע ורגיל לעשות כן תמיד אבל באקראי בעלמא, ומתאוה לבוא על אשתו שלא כדרכה, שרי (ועיין בבדק הבית לבית יוסף אהע"ז כה, שתלה נקיטת עמדה זו בחוסר הכרת הר"י את עמדת הזוהר המחמירה בנדון).

ובתוספות רי"ד יבמות יב ע"ב (ד"ה "והא קשיא"), יש אף עמדה נועזת הרבה יותר:

ואי קשיא האיך התירו חכמים להוציא זרעו לעשות כמעשה ער ואונן? תשובה: איזה הוא מעשה ער ואונן שאסרה תורה? כל שכוונתו שלא תתעבר כדי שלא יכחיש יופיה ואינו רוצה לקיים פו"ר ממנה. אבל אם כוונתו שלא תבוא לידי סכנה, מותר כן נמי אם מתכוון לתאוות יצרו ואינו מתכוון שלא תתעבר מותר, כדאמרי בפ"ק דכתובות: ההוא דאתא לקמי' ד"ר אייל ערכתי לו שולחן והפכו והתירו. והא ער ואונן שלא כדרכה שמשו כדאמרי' לקמן במס' א"ו הם שהייתה כוונתם שלא תתעבר היו עוברים (עבירה) אבל מי שכוונתו להשלים תאוות יצרו אינו עובר, שכל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה ולא יקרא משחית זרעו שאלו כן אל ישכב אדם עם הקטנה והמעוברת ועקרה וקטנה (עיין בדברי פלדמן, עמ' 161-163 והערות 103-106. וביחוד שימוש עמדת הר"י ע"י הרב מ. פיינשטיין לקביעת הלכה, אגרות משה אהע"ז, 63. וכן הרב הרצוג, שו"ת "היכל יצחק" אהע"ז כרך ב, 1967).

היוצא מכל ההסתייגויות המוזכרות הוא שלא עצם השחתת הזרע אלא כוונת העבריין קובעת את חומרת המעשה. משתמע מהמקורות המוזכרות שהכוונה הרעה והחמורה היא כאשר העבריין חותר בהשחית' להמנע ממצווה יסודית או הוראה אלוהית, לטובת הנאתו: בין אם זאת מצוות פריה ורביה (ואף מצוות יבום כמו במעשה אונן), בין אם זו קיום רצוי ביחסי המין בין בעל ואשתו (ראה לעיל). והרי נראה די ברור שאין זה מצבו של הנער המאונן. אין בו התמרדות או אי נכונות לציית למצוות האלה מאחר שאפילו לא הגיע לגיל ולבגרות הנדרשת כדי לבנות משפחה. אין בו מזימה של סירוב הולדה או סירוב לקיים מצוות עונה או הוראה אלוהית בקיום יחסים עם אשתו (שאינן ביכולתו לקיימם) "להכעיס" אלא כניעה לדחפי היצר, "לתאבון" (*13).

יש לציין שכשם שאין השחתת הזרע לבטלה היא כשלעצמה עבירה, אלא הכוונה הזדונית הנלוות לה, גם עצם הרדיפה אחרי ההנאה אינה כשלעצמה מגונה אלא כאשר היא מתקיימת במקום ובניגוד למסגרת הנישואין. אמנם, אין לשלול שקיימות מגמות אסקטיות בהלכה, כמו, למשל, מה שאנו קוראים בקיצור שו"ע:

ואף כשהוא אצלה לא יכוון להנאתו אלא כאדם שהוא פורע חובו (סי' קנ:ט).

אולם עמדה זו, למרות היותה מומלצת ע"י רבים וגדולים, אינה פוסלת את הלגיטימיות בתאוות התענוג המיני. כך למשל, עולה מדברי הרמב"ם בפה"מ סנהדרין ז:

נתבאר שתכלית התשמיש להעמיד המין, לא לתענוג התשמיש בלבד והתענוג בזה הושם לעורר בעלי החיים על הכוונה הראשונה והוא הזרע.

וכך באופן מפורש יותר בתוספות הר"י המוזכרים לעיל שאינו פוסל את החיפוש אחר ההנאה במסגרת מגע מיני ביו בעל ואשתו. העבירה של המאונן היא הגירוי העצמי אבל שוב, כפי שכבר נאמר לעיל, אין לייחס לנער מזימה להמנע ממגע מיני במסגרת נישואין. אפשרות זו פשוט נחסמה לפניו.

האם המתבגר המאונן מצוי במצב של אונס ?

מאחר שהסקנו שמצבו של המתבגר הוא בחזקת של חטא לתאבון, עלינו לברר אם אין גם ענין של אונס.

1. על יכולת הנער המתבגר לשלוט על יצרו

למרות הקביעה ההלכתית המקובלת שמצוות "עונה" קודמת למצוות פריה ורביה (בעל מקיים יחסים עם אשה מעוברת, איילונית, זקנה, קטנה), הרי המטרה "להעמיד את המין" הינה המניע העיקרי הלגיטימי המכשיר את הקשר המיני (סעדיה גאון, אמונות ודעות 6: 10, רמב"ם הל' דעות ג: 2 ורמב"ן, פירוש התורה ויקרא יח: 6). אבל בהל' דעות (ד: יט), מכיר הרמב"ם גם בצורך הבריאותי להוצאת הזרע כמצב המצריך את המישגל: "והוא מתקשה הרבה שלא לדעתו, ומסיח עצמו לדבר אחר והקישוי בו כשהיה; וימצא כובד ממתניו ולמטה כאילו חוטי הביצים נמשכים ובשרו חם - זה צריך לבעול ורפואה לו שיבעל" (14*).

ההכרה בצורך הפיסיולוגי היא חשובה מאד לעינינו משום שהמתח המיני חזק במיוחד אצל המתבגר בעוד היותו עדיין נטול מסגרת הנישואין לסיפוקו. המצב שבו נתון המתבגר קשה עוד יותר לאור העובדה שבחברה שלנו, בגלל אילוצים למיניהם, מתחנתים בגיל יחסית מבוגר (51*).

ועוד, יש גם לציין את הגירויים הרבים שהחברה המודרנית יוצרת ומפזרת ושאליהם הנער חשוף במידה רבה מאד.

המחקר המודרני עוד מחזק את הנתונים האלה ואף מוסיף את ההכרה בצרכים הנפשיים המיוחדים לגיל זה (פורקן נגד תחושת הבדידות) על גבי צורך הפורקן הפיסיולוגי. במיוחד, נתון לא מבוטל שיש להתחשב בו הוא היקף התופעה. הנה לקט קטעים המוסרים על כמה ממצאים חשובים:

"אוננות עד לאביונה מבוצעת על ידי כ- 93% מהגברים בזמן כלשהו בחייהם (ועל ידי יותר מ- 60% מכלל הנשים)... בגברים, עם תחילת ההתבגרות, הופכת האוננות לצורך, לשם שיחרור המתח המיני וייצור הזרע יותר מאשר רק תחושות נעימות. האוננות מספקת למעשה את החוויה של פליטת הזרע הראשונה לגבי כ- 2/3 מכלל הבנים. לאחר מכן, מהווה האוננות באופן נורמלי את הפורקן המיני העיקרי שבתחילת ההתבגרות" (מתוך "גוף הגבר", עמ' כ-32, מסדה-פרס 1985, תורגם מאנגלית. מקור: "Man's body", עורך מהדורה באנגלית: דייוויד היידנסטאם) (16*).

שוב חשוב להבהיר: אין בעובדות אלה משום מתן היתר הלכתי לאוננות. אין גם לשכוח שמושג "הנורמליות" תלוי בהקשר תרבותי ותקופתי. ידוע במיוחד שחלק נכבד של המחקר הפסיכולוגי המודרני בהשוואה לערכי ההלכה, נוטה למתירנות רבה. אבל זאת תהיה טעות חמורה להטיח אשמות כלפי הנער המאונן, מתוך התעלמות מהיקף התופעה או מתוך הערכה לא מספקת של הצרכים ובדחפים העזים הפועלים על רצון הנער. בהתחשב בכל הנתונים שהוזכרו, קיים, להערכתנו, מצב שניתן להגדירו כ"על גדר האונס". כלומר: יש להכיר בעובדה שלעיתים, עמידה נגד דחף היצר תהיה מעבר ליכולת הנער. וכגון זה נקי הוא מכל אשמה. מסקנה זו, ניתן לאששה לאור מספר נתונים הלכתיים.

2. אונס ע"י היצר בהלכה:

א. אונס אוביקטיבי:

על פי ההגדרה ההלכתית, חולי או יסורים שאין הגוף יכול לסובלם הוא מצב של אונס, כיוון שאין ביכולת האדם הנתון במצב זה לעמוד נגד האיסור (עיין בסיכום הלכתי בנידון באנציקלופדיה התלמודית ע' "אונס", עמ' קסב). אם נכיר בתיסכול המיני כחזקת מחלה שאין הדעת סובלת, ניתן יהיה להגדיר מצבים מסויימים כמצבי אונס. ראה למשל את דברי פרויד:

A certain degree of direct sexual satisfaction appears to be "absolutely necessary for by far the greater number of natures and frustration of this variable individual need is avenged by manifestations which, on account of their injurious effect on functional activity...we must regard as illness" (Collected papers" II,83 quoted by David Bakan, Sigm. Freud and the jewish Mystical tradition, (Schoken 1965, pp. 291-292).

יש לציין שאמונה ברורה ומפורשת בנוק העלול להיווצר (עד כדי מוות!) (17*) מצויה בדברי היעב"ץ (עיין בסידור בית יעקב, 7 חוליה ג. פלדמן מביא את הקטע בספרו שם, עמ' 96). אבל דווקא, הפרזת היעב"ץ מזהירה אותנו בהערכה נכונה של המצב. בעצם, קשה לעמוד על מידת הנזק הפיזי והנפשי העשוי להיווצר למתבגר בעקבות הנמנעותו מלספק את צרכיו. אין תמימות דעים בנושא זה, גם לא מבחינה מדעית. הדבר גם תלוי רבות במידת ההמנעות ובמבנה הפיזי והנפשי של כל אדם ואדם. כמו כן, קשה לקבוע מה הוא גבול סבילות הדעת כלפי צער האיפוק והריסון (18*).

אולם גם מבלי להזקק למושג של חולי, מצאנו התיחסות הלכתית ישירה לנושא. הנה קטע מתוך "צדקת הצדיק" סימן מג (להחזקה מלובלין, מאה ה-19, מובא בתשובת הרב נפתלי בר-אילן, "חולה שיצרו תוקפו", ב"אסיא" מט-נ תמוז תש"ף):

פעמים יש אדם עומד בנסיון גדול כל כך עד שאי אפשר לו שלא יחטא ... ובוזה הוא נחשב אונס גמור דרחמנא פטרי. וגם בהסתת היצר בתוקף עצום שאי אפשר לנצחו שייך אונס ... ועמ"ש בכתובות נא ע"ב, גבי תחילתו באונס: "אפילו צווחת לבסוף שאלמלא מניחה היא שוכרתו, מותרת לבעלה. מאי טעמא? יצר אלבשה." הרי דזה מחשב אונס גמור, אעפ"י שהוא מרצונה, מכל מקום יצר גדול כזה אי אפשר באדם לכופו, והוא אונס גמור, ואין בזה עונש אף דעשה איסור כיוון שהיה אונס.

לכאורה, המצב שונה לגבי גבר. איש שאנסוהו עד שבא על ערווה הרי זה חייב מיתת בית דין, לפי שאין קישוי אלא לדעת (עיין ברמב"ם הל' איסורי ביאה א: ט). אולם עמדה זו סותרת את הקביעה המוזכרת לעיל בהל' דעות שעל פיה קורה "והוא מתקשה הרבה שלא לדעתו". נדמה שהרמב"ם מבחין בין התהליכים הפיסיולוגיים שאין לאדם עליהם שליטה, לבין עמידה בפני מצב של גילוי עריות שבו נדרש האדם שלא יעבור עבירה. גם אם הבחנה זו נכונה, ניתן להסיק שהיות ולעתים קרובות, אין הנער שולט על זקיפתו משום שהוא נתון לדחפים פנימיים חוזרים וחוזקים ביותר (כאדם ש"רואה שיצרו מתגבר עליו" חגיגה טז ע"א), הרי שמובהק מצב האונס (19*).

בכל אופן, גם הקביעה של "מזיד" הינה בעייתית. בבבא בתרא קסד ע"ב, הרהור עבירה מוזכר כא' מג' עבירות שאין אדם ניצול (מצליח להמנע) מהן בכל יום [ועיון תפלה ולשון הרע]. יש באמירה זו הכרה במצבים של אי יכולת שליטת האדם. המהרש"א (פולין, 1555-1631) שם בח"א ד"ה ג' עבירות מקשה על הסתירה בין האשמה המשתמעת ממלת "עבירות" לבין העובדה שאין נצולים מהן. תירוצו מבוסס על החלוקה בשלוש דרגות של בני האנוש: בהמה, אדם, דומה למלאך. לדעתו האדם יתן את הדין על כשלונו הבלתי נמנע על כך שלא העלה את עצמו לדרגת "דומה למלאך". יש בפירוש זה הכרה מובלעת (ובכוונה לא מוצהרת) בעובדה שישנם מצבים של חטא שאין רוב הציבור מסוגל לעמוד בהם וביניהם ההיראה שהוא גורם מרכזי לאוננות (20*).

מצב של אונס קיים גם לגבי המשך התהליך הפיסיולוגי ואין לצמצמו בהכרח לשלב ראשוני. בדומה למצב האישה האנוסה, ניתן להקיש ולומר שאפילו לבסוף רוצה המאונן בהוצאת זרעו ופועל לכך מרצונו, שהרי יצרו תוקף אותו בעזות, יש מקום לחשב את המצב בהרבה מהמקרים לאונס ולהפיק מהעקרון: "כל שתחילתה באונס דינה כעושה באונס" (עיין ברמב"ם סנהדרין פ"כ ח"ג). ראייה נוספת בנדון מובאת ע"י הראב"ד בהשגות איסורי"ב שם (על סמך יבמות נג ע"ב): "אם נתקשה לאשתו ואנסוהו ובא על ערווה, הרי זה פטור, לפי שהקישוי היה בהיתר".

ב. אונס סוביקטיבי:

השאלה החשובה שיש לברר לעינינו היא האם אדם נאמן לקבוע לעצמו שהוא מצוי במצב אונס וירגיש מורשה לעבור עבירה. הרי אחרי הכל, ההכרעה תלויה ברצון להכנע ליצר. ורבים המדרשים ועצות החכמים המבליטים את יכולת האדם להתגבר על יצרו אף במצבים קירטים:

שנה דבי ר' ישמעאל: בני אדם פגע בך מנוול זה (יצר הרע) משכחו לבית המדרש. אם אבן הוא נמוח, אם ברזל הוא - מתפוצץ (סוכה נב ע"ב). ועיין גם בברכות ה ע"א וקידושין ל ע"ב ורמב"ם הל' איסורי"ב כב: כא).

על פלטי בן ליש שמושווה לבועז וליוסף בהצלחתם לעמוד בפיתוי היצר, נכתב:

וילפת מאי? וילפת - אמר רב שנעשה בשרו כראשי לפתות" (סנהדרין יט ע"ב). ומפרש רש"י אחת המעלות של פלטי על השניים בעמידתו: "שנתקשה ואעפ"כ כבש יצרו." (עיין גם ברות רבה פ"ו ד ומקבילות).

דוגמאות אלה מראות שמלכתחילה מוטלת החובה על כל אדם להכפיל את מאמציו להסיח את דעתו מהחטא ולהתגבר על יצרו. כמוכך, אי אפשר לקבוע בבירור מה היא נקודת השבירה בה עובר האדם ממצב של מתפתה למצב של אונס על פי היצר.

בנסיגונו להתמודד עם שאלה זו, הרב נפתלי בר-אילן מביא את דעת "צדקת הצדיק", ולפיה רק אם יש סימן חיצוני המאמת את טענת החוטא שהוא אנוס, יש להאמין לו" (שם עמ' 39). הרב בר-אילן מנסה גם להוכיח שם שאף אם אין סימן חיצוני מטבע המחלה, כפי שקורה כשיש דחפים פנימיים, יש לסמוך על החולה (שם עמ' 40). במקרה הנדון, אין בהכרח סימנים חיצונים, אם כי יש מהם שמוכרים היטיב ומעידים על מצוקה פיסיוולוגית (ראה לעיל את המוזכר בהל' דעות ד: יט של הרמב"ם). אמנם גם בשלבים כאלה, קיימת צפייה שהאדם יכניע את יצרו כפלטי בן ליש ("איזהו גיבור? הכובש את יצרו" אבות ד) (21*). אבל ברור יחד עם זאת, שאין לצפות לגבורה יוצאת דופן כזו מכל אחד. המדרש עצמו מציג דמויות אלה כיחודי סגולה מתוך הנחה סמויה שהאדם הממוצע יכשל בדרישה.

תהיה דעתנו על כושר העמידה של הרצון כאשר תהיה, ראוי לתת את הדעת למקור תלמודי שלכאורה סומך על התחושה הפנימית של הגבר באשר לקביעת יכולתו להתגבר על יצרו:

"אמר ר' אלעא הזקן: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו, ילך למקום שאין מכירים אותו וילבוש שחורים ויעטף שחורים יעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמיים בפרהסיא" (חגיגה טז ע"א, מקבילות; מועד קטן יז ע"א, קידושין מ ע"א).

אין בדברים אלה היתר אלא עצה בדיעבד כדי למנוע את הגרוע יותר. ולפי פירוש רש"י ד"ה "למקום" יש אף תקווה שבמהלך דרסטי זה, "יקל כח יצרו". אבל העצה "יעשה מה שלבו חפץ" בעינה קיימת. יש על כך דעה מנוגדת: ר' חננאל סבור שהמהלך נועד אך ורק למנוע את החטא. לדידו של הרב נ. בר-אילן, עיקר המחלוקת בין עמדת רש"י לזו של ר' חננאל הוא באם יש לדון את החוטא כאנוס אם לאו:

לשיטת רש"י, עצם העובדה שאדם מוכן לעשות מאמץ כה גדול, ללכת לעיר אחרת, ללבוש שחורים וכו', מוכיחה שאכן אין הוא שולט על יצרו ולפיכך, אם בסופו של דבר חטא - יש לדונו כאנוס, שאינו בר עונשין. לשיטת ר"ח, לעומת זאת, רק יודע תעלומות יכול לדעת מתי החוטא הוא אנוס, ואילו בן-אנוש שאינו רואה ללבב צריך, תמיד, לדונו כשאר כל חוטא (שם עמ' 21).

אמנם פירושו של הר"ח נדחה ע"י תוספות שם ד"ה "ויעשה" וגם ע"י שו"ת בית יוסף, סוף פירושו למסכת קידושין. אבל המחלוקת שוב מעידה על הקושי לקבוע את מידת האחריות של העבריין.

בכל אופן, מה שנראה מעל לכל ספק הוא העובדה שיש סדר עדיפויות או "המנעויות" בביצוע העבירה. כפי שמתרצת הגמרא שם, מי שאינו שולט על יצרו, עדיף שיחטא בסתר וימנע חילול ה'. סדר מעין זה גם ראינו לעיל בנוגע לשכבת זרע לבטלה: בס' החסידים ס' קע"ו נאמר:

מי שיצרו מתגבר עליו וירא פן יחטא לשכב עם אשת איש או עם אשתו נידה או שאר עריות האסורות לו, ... יש לו להוציא שאם אי אפשר מוטב שיוציא שכבת זרע ואל יחטא באישה.

נרשה לעצמנו להוסיף שעמדה זו נראת נכונה גם לגבי הברירה בין אוננות לזנות: עדיף שהאדם יכשל באוננות ולא יתקלקל או יחלל שם שמים בביקור בבית בושת. זאת משום שבניגוד לאוננות, הוא גם מכשיל בזה מישהו אחר באיסור קדשה (דב' כג: 18). גם שמנקודת הריאה החינוכית, לחיזוק דרך ארץ, נראת קביעה זו תקיפה (22*).

נושא רגיש יותר הוא שאלת העדיפות בין הוצאת זרע לבטלה לבין קיום יחסי מין עם פנויה. המורכבות של הנושא מצריכה דיון בפני עצמו ולא נוכל לפתחו כאן בפרוטרוט. נסתפק בשרטוט קווים כלליים. למרות היעדר איסור מפורש בתורה, יש מהחכמים שהתייחסו בחומרה לקיום יחסים עם פנויה (עיין בתוספתא קידושין א: ד, מהד' ליברמן עמ' 276-277, ספרא אמור פרק א', מהד' וויס צדעג, ספרא קדושים ראש פרק ד' וכו'). נדמה (אבל יש על כך, פירושים שונים ומנוגדים) שהרמב"ם כולל איסור הפנויה (ביאה ללא קידושין וכתובה) לתוך המצווה השנייה, איסור הקדשה (עיין בספר המצוות, ל"ת שנייה). אבל יש גם הדעה המנוגדת שאין זה אלא איסור דרבנן (כאשר הפנויה טהורה. עיין למשל בשו"ת מהרש"ג סי' רמג).

וגם לגבי "סדר ההמנעויות", אין הסכמה בין הפוסקים. עמדת המרש"ג (שם) היא שהוצאת זרע לשם הצלה (מעבירה, אף דרבנן) אינה נחשבת לבטלה אלא לצורך, ומשום כך, מוטב להוציא ולא לבוא לידי איסור ערווה. נדמה שהסומך על הרמב"ם גם היה פוסק כך משום שעבורו, כאמור, יש איסור דאורייתא למשכב עם פנויה או קדשה (להדיוט) אבל הוצאת זרע לבטלה הוא איסור דרבנן. אבל בניגוד לגישה זו, נקט ר' יעקב עמדתן (שו"ת יעב"ץ, ח"ב, סימן טו) עמדה עקרונית (אך לא להלכה, משום שהתנה את תשובתו בהסכמת גדולי דורו) המתירה פילגש כדי שלא יכשלו אנשים בעבירות חמורות כמו שיכבת זרע לבטלה.

בימינו אנו, בחברה המודרנית, קיום יחסי מין לפני הנשואין הפך לתופעה מאד נפוצה. לעניות דעתי, יש להבחין בין סתם קשר מיני מזדמן לבין קשר לשם חברות (מעמד הדומה לקיום יחסים עם פלגש ולנשואין אזרחיים). במקרה הראשון, ההתנהגות נוגדת את 'כוונת ההלכה' שאותה נסינו לדלות

מניתוח המקורות ונקיטת העמדות השונות, קרי, בניית קשר זוגי מתוך קירבה הדדית. ההפקרות שבהתנהגות זו מהווה מקור לקלות ראש בחיי המין ומביא לידי חטאים רבים וחמורים. משום כך, בליט ברירה, כאשר מתגבר היצר, האוננות נראת כפורקן הפחות הרסני. במקרה השני, הרבה יותר קשה להכריע. נדמה לי שלכתחילה, ביחוד בגיל ההתבגרות, מוטב שהנער יאונן ולא יבנה סוג של קשר שבו הנאמנות והערבות לבת הזוג מוטלת בספק. אבל בדיעבד, וככל שהזוג יהיה מבוגר יותר, אני סבור שלרוב, העצה על הפסקת חיי המין של הזוג כלל לא תשמע. בחשש שכזה, דעתי היא שיש להחיל את הכלל של "הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין" (ראה את ניתוח משמעות הכלל בספרו של ברקוביץ, שם, עמ' 40). ויש לעודד את הזוג לטפח את הקשר לכיוון הנשואין.

מסקנות

הגישה של חכמינו לנושא האוננות היא ללא ספק שלילית ביותר. עמדתם הם נימקו באמצעות השוואות והקשים לחטאים חמורים ביותר. לא איבוד הזרע כשלעצמו וגם לא רדיפת התענוג המיני כשלעצמה, הם שהדאיגו אותם. חז"ל ראו במאונן מי שמזלזל במצוות פריה ורביה, רודף הזיות, הנאות ותענוגים ללא יחס בונה במסגרת נישואין. יש להניח שקיום היריהורים הנלווים לרוב לאוננות ובהם דמיון התאוה פרוץ, הווה גורם חשוב בסלידת החכמים והפוסקים כלפי התופעה ("הרהורי עבירה קשים מעבירה" יומא כט ע"א). ככלל, הכוונה הפסולה בשעת הוצאת הזרע לבטלה היא עיקר החטא. סביר להניח שהם חששו, בגלל הקלות שבה ניתן לעבור עבירה זו והסבירות הגבוהה שהאדם ירגיל את עצמו בזה ויחטיא את המטרה הקדושה המוטלת עליו. אולי משום כך, עבירה זו היא מסוג הדברים ש"האריכו חכמים בלשונם לאיים ולהפחיד" (רמב"ם פה"מ סנהדרין שם ועיין בטעמים המובאים במוה"נ ג:מא) וזאת למרות העובדה שלהרבה דעות, (והרמב"ם בתוכס), אין כאן מצווה מדאורייתא. לפיכך, אין מן הראוי להתייחס לנושא בשיוון נפש או בגישה מתירנית. יש להסביר שאין היהדות עשויה לראות בעין יפה התמסרות לסוג של הנאה או כניעה לדחף ללא זיקה לאהבה וקירבה. אין לעודד או לתמוך בפורקן היצר ללא רסן וללא יחס אחראי עם בן זוג. עמדה זו אינה נובעת מטעמי בריאות. רק תופעות אובססיביות ותדירות גבוהה עשויות להעיד על מצב נפשי מעורער, טעון טיפול של איש מקצוע* (23).

מטרת-על הנכספת אינה בריאות אלא קדושה: הכוונת הדחפים למטרות עליונות, עיבוד ותיעול היצר, שליטה עצמית: "יצרם מסור בידם ואין הם מסורים ביד יצרם" (עבודה זרה ה ע"ב) (24*).

למרות קביעה עקרונית זו, יש לשלול מכל וכל הטחת אשמות ביחס להתנהגות הנער. גישה מעין זו תהיה מוטעת גם מבחינה בריאותית (רגשות האשמה עלולות לגרום לסיבוכים נפשיים חמורים כפי שמעידים על כך אנשי המקצוע), גם מבחינה תועלתית (אצבע מאשימה רק תחמיר את המצוקה ולא תתרום להתמודדות נאותה. כפי שאמר ר' שמעון בן אלעזר ביחס ליצר: "תהא שמאל דוחה וימין מקרבת" סוטה מז ע"א) וגם מבחינה הלכתית:

אין בקביעה אחרונה משום סתירה לנאמר לעיל. אכן מכמה טעמים שהוזכרו לעיל, הגדרנו את מצבו של המתבגר כ- "חוטא לתאבון, על גדר האונס". וזאת משום ש:

- הנער נתון לדחפים מיניים חזקים התובעים את הרפייתם גם מבחינה פסיכולוגית וגם מבחינה פסיכולוגית.

- אין לנער עדיין מסגרת נאותה לסיפוק צרכיו.

- משום כך אין גם לייחס לו כוונה זדונית להמנע ממצוות פריה ורביה או מצוות עונה.

- הנער חשוף בחברה המודרנית לגירויים רבים המגבירים את הלחץ הנפשי.

- המחקר המודרני מראה שהיקף התופעה רחב מאד במיוחד בגיל ההתבגרות. אלה הטוענים שיתכן והאוננות היא שלב התפתחותי בלתי נמנע בגיל מסויים אצל חלק מהגברים, יש להם, במחקר, על מה לסמוך.

- יש דחפים פיזיים (ראה הנאמר לעיל לגבי הקישו) ובמידה מסויימת גם נפשיים (ראה הנאמר על ההיהורים) שבו נתון הנער שאותם ההלכה מכירה, אוביקטיבית, כמצבי אונס.

- הטוען שהאדם רשאי בדיעבד לקבוע לעצמו שיצרו השתלט עליו ואין לו ברירה אלא לעבור עבירה, אמנם תוך מאמץ מירבי להמעיט בחומרת החטא, יש לו על מה לסמוך.

- בסדר ההמנעויות, עדיף שנער יאונן (שהוא איסור דרבנן) מאשר יעבור על איסור ערוה או מאשר יתקלקל ויחלל את ה' בשכיבה עם זונה.

נער שמצליח לעמוד בלחץ היצר ומרגיש שביכולתו הפיסיולוגית והנפשית להמנע משכבת זרע לבטלה, או אף להמעיטה עד המינימום האפשרי, משובח במעשיו וזכותו מרובה על שעומד כגיבור בפיתוי (כמו שאמר ר' יוחנן, הרווק הדר בכרך ואינו חוטא נמנה בין השלשה [סוגי אנשים] שעליהם מכריז [לשבחם] הקב"ה בכל יום. ראה בפסחים ק"ג ע"א. וכן דרש רבא; מאי דכתיב 'הדודאים נתנו ריח'! אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא. ראה עירובין כא ע"ב). אולם, מי שנכשל רשאי, ככלל, לראות את עצמו כחוטא לתאבון על גדר האונס. "אונס רחמנא פטריה". אבל, אין לקבוע לכתחילה שמצב הנער מוגדר כאונס מוחלט מאחר ואינו פטור מלרסן את עצמו ככל האפשר: שרירה וקיימת חובתו לשוב ולנסות להשתלט על יצרו (25*).

לפיכך אלו המלצות:

על הנער וגם על ההורים והמחנכים להתייחס בסובלנות כלפי התופעה. אבל בד ובד גם חשוב לעזור ולעודד ליתר שליטה והשקעת האנרגיה ליחסים מובנים. כמוזכר לעיל, הציעו חכמים הצעה פרגמטית: להסיח את הדעת בלימוד ובנוכחות בבית המדרש. גם הימנעות מבידוד והשקעה נפשית בפיתוח האישיות בספורט ובאמנות או כל עיסוק בריא אחר עוזרים מאד להתגבר על נטיות היצר. במידת הצורך, ראוי להזקק להדרכת פסיכולג שיעזור להפיג את רמת המתח ולהסיר את רגשות אשמה ההרסניות, וידע להדריך את הנער לשליטה עצמית יתירה במידה שהתופעה הופכת לאובססיבית ולחולנית.

הערות

1. עד כמה שידי השיגה, אין להצביע על מקור חיצוני לעולמם של חכמים שעשוי להסביר את יחסם (המחמיר) בהשוואה למקראן לאוננות. אלו מסקנות Rene Spitz, חוקר שבדק את הנושא:

In antiquity the subject seems to have been unimportant. In Roman literature only a few references are found toward the end of the Empire. The Romans were more worried about virility than morals; witness Juvenal's 'Parce, Quinte, digitis! Quod perdidis vir est' ['Spare thy fingers, Oh Quintus! What you are losing is a man!']. This is not moralizing, but a typically Roman utilitarian attitude. Hippocrates, Celsius, Galenus - whom modern writers have quoted to give authority to their condemnation of masturbation - did not, however, condemn masturbation; what they considered harmful was the excessive expenditure of semen; indeed, they actually refer to sexual intercourse. This is expressed most clearly by Hippocrates in his writings on 'dorsal consumption' in De Morbis: 'This sickness has its origin in the marrow of the backbone. The sickness attacks young recently married couples and libidinous persons'. The examples he gives are not of masturbation, but of coitus ("Authority and Masturbation", p.384, in *Masturbation, from infancy to senescence*, edited by I. Marcus and J. Francis. International universities press, New York 1975).

2. גישה זו קיבלה חיזוק כאשר כמה רבנים אימצו את ה"תגלית" שהשתקפה בדיווח של תלמיד של Anthony van Leeuwenhoek (1776). המדען גילה לראשונה בעזרת זכוכית מגדלת את ה-spermatozoa. הדיווח דיבר על גילוי "homunculus", תמונת אדם המוכיחה לכאורה שאדם, במלוא הווייתו, מצוי בתוך הזרע. עיין למשל בס' הברית (1797) ח"א, טז, 3. היה על כך, בשלב מאוחר, ביקורת מדעית מכרעת השוללת מימצא מעין זה. וגם במישור ההלכתי גרידא נדחה הטיעון: עיין בשו"ת שבט מנשה קב (ברלין, 1896) ושו"ת רב פעלים ג (1898). ויתר פרטים בדברי פלדמן שם, עמ' 121-122. אולם רעיון זה "חזר וניערר" בספר מאוחר ומפורסם: "ערוך השולחן" של ר' יחיאל מיכל הלוי עפשטיין (תחילת המאה ה-20), הל' אבה"ע כג.

3. האיום של "חייב מיתה" הוא איום נפוץ בלשון חכמים כאמצעי ריטורי להדגשת האיסור. פירושו, איום בידי שמיים, אבל שימוש הכמעט שיטתי מראה שאין לפרשו במובן המילולי או, לפחות, לא כגזירה מיידיית ובלתי נמנעת. בברכות ד, ע"ב נאמר: "כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה". כלל זה מוזכר שם בעקבות הדרישה להתפלל תפילת מעריב (שכידוע, יש אף ויכוח אם היא רשות או חובה) לפני ארוחת הערב; בנוסף על כך, במקרה הנידון המתיחס לנער, ראוי להזכיר שעמדת חז"ל היא שאין עונש בידי שמים למי שגילו פחות מ-20 (ראה: שבת פט ע"ב). גם השימוש בביטוי "כאילו" רחב ואופיו תוכחתי בלבד. כך, למשל, בנדרים מ ע"א: "ר' עקיבא דרש: כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים".

והוא הדין להתייחסות הגמרא לדברי המשנה: "יודו תקצץ". שם, דברים אלו מתפרשים רק כדברי קללה או כמעין עצה מוסרית למי שעלול, בגלל פעולת ידו, "לירד לבאר שחת". גם כאן, יש גוזמא, שימוש בהיפרבולה (הפרזה). ועובדה היא שהביטוי משמש גם לגינוי מצבים אחרים: בשבת קח ע"ב, כתוב;

[רבי יהודה] היה אומר: יד לעין תיקצץ, יד לחוטם תיקצץ, יד לפה תיקצץ, יד לאוזן תיקצץ, יד לחסודה תיקצץ, יד לאמה תיקצץ, יד לפי הטבעת תיקצץ, יד לגיגת תיקצץ.

וכל זה, רק, ככל הנראה, מטעמי בריאות נאמר: אי נגיעה באיברים לפני נטילת הידיים!

4. הרמב"ם מדבר על סתם ישיבה בנידוי, הל' איסורי ביאה כא, יח-יט. נראה למגיד משנה, שם, שכוונת הרמב"ם לנידוי מידי, מכח רבנן. המגיד משנה חולק על כך על סמך דברי תוספות בסוגיה (בשם הרמב"ן) ותוספי רא"ש (בשם רבינו תם) מדברים על יכולת (או חובה) של בית הדין לנדות. משמע, כפי שאומר המגיד משנה, כל עוד אין נקיטת צעד נגד העברייך, אינו מנודה. עיין גם באנציקלופדיה התלמודית, ע' "השחתת זרע", עמ' קלא, הערה 47, מובאים מקורות ראשוניים בשאלה אם הנידוי הוא מידי ובעצמו בתוקף או דורש נקיטת צעד של חכמים. אולם פלדמן מזכיר מקרה של בית דין שנקט בעונש הנידוי נגד בעל שנהג כ"דש מבפנים וזורה מבחוץ". עיין שם.

5. במדבר רבא פ"כ ופסיקתא רבתי פכ"ד, השחתת הזרע המוזכרת נוגעת לניאוף סתם ולא ביד דווקא. ועיין ב"עזר מקודש" (ר' א.ד. וארמן, מאה ה-19, על אבה"ע כג, ב המביא את דברי רש"י בשמות כ,יג ש"אין ניאוף אלא באשת איש").

6. שם "המנאף ביד" חייב מלקות בעוד שבמשנה תורה העונש לניאוף ביד הוא נידוי. ואולי זו ראייה שהרמב"ם מבחין בין השניים למרות שהשתמש באותו הביטוי. אמנם, בפירוש המשנה כותב הרמב"ם שהבא על ערוה ללא חדירת הזכרות אינו בר עונש. אבל נדמה שהכוונה לכך שאינו חייב כרת אבל מלקות, כן. וכך, עמדנו בהל' אסו"ב כא,א. וגם בהמשך הפירוש, כותב שהמקשה לדעת עד כדי הוצאת זרע אינו נענש כלל, למרות האיסור. ועוד, בנידה כתוב ש"המקשה עצמו לדעת בנידוי" בעוד שהרמב"ם, בהל' אסו"ב, מדבר על "המנאף ביד" בנידוי. וזה מראה לכאורה שאינו מבחין. ומסקנתי היא שככל הנראה, השתנתה אצלו משמעות הביטוי "מנאף ביד" ורק במשנה תורה, מדובר במאונן בעזרת איבר. וצריך עיון.

7. וכן, היא מסקנת "כעזר מקודש" סע' ב, בטיעון משלו, ודעת "שבט מנשה" ס' ק"ב, הסומך על הרמב"ם. עיין באוצר הפוסקים שם, עמ' פג.

8. אמנם, הרמב"ם אוסר על נישואי עקרה, זקנה, איילונית וקטנה למי שלא קיים מצוות פרו ורבו (הל' אישות טו; ז). אבל יטעה מי שיטען שזאת משום השחתת זרע שהרי כזכור, רק הקטנה מוזכרת בהקשר זה (כנראה משום חשש זריה מבחוף). אלא שאלה אסורות לכתחילה משום שאין למנוע לחלוטין קיום מצוות פו"ר. אבל אם כבר קיים מצוות פו"ר, מותר לשאתן ללא חשש השח"ז.

9. ויש המנסים לתרץ אחרת. בבית יצחק (ר"י שמעלקיש, ח"א ס' צא, אות ב, עיין באוצר הפוסקים שם, עמ' פג) נאמר שמי שכבר קיים פו"ר עדיין חייב משום השח"ז מדרבנן. ויש הסומכים על הרמב"ם בענין זה, בגלל הקשיים המוזכרים, ולא מקבלים שאיסור השח"ז בא מפו"ר. עבור הרמב"ם, האיסור הוא דרבנן (עיין בתורת חסד ח"ב, ס' מ"ג, אוצר הפוסקים שם, עמ' פג).

10. יש גם לציין את הסביבה הנוצרית בימי-הביניים שהשפעתה תרמה לא מעט להחמרת היחס ביהדות לחיי מין בכלל: עיין בדברי פלדמן, שם, עמ' 145-148.

11. על הנסיונות הרבים ליישב את הסתירה, עיין באוצר הפוסקים שם, עמ' צ ואילך.

12. אולם עמדה זו מנוגדת לגישה המחמירה בזה: **קרי לילי מוליד שדים והוא חמור כשלעצמו: הוספת כוח ועוז לרוח טמאה הנקראת "רע".** מוטיב זה כבר היה מצוי באגדות עתיקות אבל ללא האשמה המיוחדת בזה. במדרש תנחומא (בובר) בראשית י ע"ב, נאמר: "הבא על הרוחות, אין לו עליו כלום ואינו זנות, אע"פ שהוציא שכבת זרע, כמקרה לילה דמיא". עיין בדברי י. תשבי שם, כרך ב, עמ' תרכ-א, הערה 121. וגם ב- *Jewish Magic and Superstition*, Joshua Trachtenberg, ניו-יורק 1939, עמ' 51-54.

13. **עצי ארזים (סק"א) עושה הבחנה בין מי ש"אשתו מצויה מוזמנת לפניו ודש בעקבו לבלתי נתן זרע לקיים מצוות בוראו" (והיא כמעשה ער ואונן, חמור מכל העבירות שבתורה) לבין ש"אין אשתו מוזמנת לפניו ומנאף ביד".** במצב אחרון זה, גם אם זה "עוון גדול, אינו חמור כ"כ כשאר חייבי כריתות ומיתות ב"ד, כי אינו מבטל מצוות פו"ר ועל זה, קאמר דמוטב הוא מאשר ישל באיסור א"א או נידה" (עיין באוצר הפוסקים שם, עמ' 180). ההבדל במצבים משקף הבדל בכוונה ובחומרת המעשה.

14. רבנים חשובים אחרים כתבו על הצורך הבריאותי של הוצאת הזרע: ראה ראב"ע, פירושו על ויקרא יח; 20: "להקל מלאות הגוף". ובעקבותיו: רמב"ם (פירושו שם, ועוד.. עיין בסקירת פלדמן, שם עמ' 95-97 וביחוד, דברי היעב"ץ בסידור בית יעקב 1:7).

15. בהתייחסותו לנושא, מציע ד"ר מ. הלפרין, כפיתרון מעשי, להקדים את הנשואין (על סמך קידושין סוף כט ע"ב והנאמר באבות ה, כה: "בן שמנה עשרה לחופה"). ראה במאמרו: "חולה שיצר תוקפו - השלמה לדין" אסיא מט-ג, עמ' 43, תמוז תש"ן). פתרון "מעשי" זה מתעלם לחלוטין מתהליכי ההתבגרות הנפשית המקובלים בחברה המודרנית. הכניסה למעגל החיים העצמאיים נדחה בגלל אריכות הלימודים, צבא וכיוצא באלה. גם נורמות החברה שאיליהן חשוף הנער אינן תמיד עוזרות לבגרות הנפשית החיונית להקמת משפחה. הקדמת הנשואין עלולה להיות הרסנית ברוב המקרים. בתור שכזאת, היא בחזקת "גזירה שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בה" (על תוקף עיקרון חז"לי זה, עיין בדברי הרב אליעזר ברקוביץ, "ההלכה, כוח ותפקידה", הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' 3736). יותר מעשי הוא פתרון הנשען על מגמת ההלכה להכיר בעוצמת היצר ובכורח לוותר לו במצבים חריגים. כך התייחסו

למשל חז"ל להיתר אשת יפת תואר. "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע" (עיין רש"י, דב' כא; יא. על משמעות העקרון לצורך קביעת ההלכה, עיין בדברי הרב אליעזר ברקוביץ, שם, עמ' 35-36). ולכיוון זה, ראה המשך התשובה.

16. אותו מחקר יודע גם לספר על ההתפתחות שחלה במחצית המאה האחרונה בגישה לנושא האוננות. עד העבר הלא רחוק, מעטו מאד לדבר על כך בשל רגשות האשמה והתכחשות. ניתן אף למצוא כמה ספרי פסיכולוגיה שנכתבו רק לפני כמה עשרות שנים, המחזיקים בטענות שהתבררו כטענות שווא: למשל, שהאוננות היא מקור למחלות גופניות ונפשיות. טענות מסוג זה הועלו ע"י רופאים למיניהם מהמאה ה-18 (הראשון: Tissot ב-1760). מ-1858 ואילך, בעקבות השפעתו של הרופא המנתח האנגלי Isaac Baker Brown, התחילו לבצע ניתוחים כדי למנוע, מראש או כרפואה, את "הסטיה החולנית": clitoridectomy, infibulation of the prepuce, circumcision! (עיין במאמרו של Spitz, עמ' 386-396, צוטט בהערה *1). ידוע אף על מתקנים למיניהם שהולבשו על בני אדם במטרה למנוע את "הסטיה" הזאת (עיין ב-"גוף הגבר", שם). במקורות היהדות, הנוגעים בפן הבריאותי, אין, למיטב ידיעתי, התמקדות מיוחדת באוננות. אולם קיימת דעה רפואית מאד שלילית (שהופרכה מעיקרה במחקרים המודרניים) כלפי ריבוי פליטת הזרע. כך כותב הרמב"ם:

"שכבת זרע היא כח הגוף וחיינו ומאור העיניים. וכל שתצא ביותר, הגוף כלה וחיינו אובדים.. כל השטוף בבעילה, זקנה קופצת עליו וכוחו תשש, ועיניו כהות, וריח רע נודף מפיו ומשחיו, ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרות, ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה; שניו נופלות והרבה כאבים חוץ מאלו באים עליו. אמרו חכמי הרופאים: אחד מאלף מת בשאר חלאים והאלף - מרוב תשמיש" (הלי דעות ד: יט).

אבל, כפי שראינו לעיל, הרמב"ם בעצמו מכיר בצורך הבריאותי להוצאת זרע. למעשה, הנחייתו היא מעין "שביל הזהב".

17. קביעה זו מפליאה בפני עצמה. אבל מפליא עוד יותר השווה לאמונה, המנוגדת בתכלית ההיפוך; השגת חיי הנצח וה"נרוונה" ע"י הבלגת הזרע לפני רגע האביונה (בטכניקת ה-tantrism, עיין בספרו של Mircea Eliade "Techniques du Yoga, Gallimard, 1948, 206-213). וכן התופעה מוזכרת בסין:

Chinese sex manuals of the Eastern Han dynasty (25-220 ce) hint at a Taoist technique of sexual control. This technique was one of the procedures for 'nourishing the vital principle' by which a Taoist would achieve immortality... Essentially, practice was that of coitus reservatus: ejaculation was stopped by pressure on the seminal duct, while the seed was supposed to turn back and rise to the brain, which was thus restored (*Encyclopedia of religion*, Vol. 13, p. 184, editor M. Eliade).

18. עמדת ר' טרפון בסוגיה של נידה יג ע"ב מחמירה בנדון: "כל המכניס ידו למטה מטבורו תקצץ". אמרו לרבי טרפון: "ישב לו קוץ בכריסו, לא יטלנו?" אמר להן: "לא". "והלא כריסו נבקעת!". אמר להן: "מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת". ודברים אלה מתפרשים אצל ה"חזון איש" כחובה לסבול צער. אבל מדייק שעד כדי סכנה, לא (עיין באוצר הפוסקים, ס' כג, סע' א, עמ' 168). אולם הרמב"ם איסי"ב כא, כג) אינו מפיך מכך הלכה של סבילת צער אלא רק אוסר על נגיעת מבושיו משום הרהור.

19. בסידורו, ח" מלון, מדור ד, אות יב, מגלה היעב"ץ גישה מוזרה אבל משמעותית מפני שהיא מכירה במצב האונס: "אם בשוגג או מתוך אונס שינה בא לידי קישוי, ואי אפשר לו להחזיק הזרע אם לא יכניס עצמו בסכנת נפש, נ"ל שאינו מחוייב ולא רשאי להמית עצמו בשביל כך, כמו ששמעתי שאירע לאדם כשר מקרה בלתי טהור ונתגבר והחזיק באמתו בכח המושך הזרע לאחור ועשה גבורה גדולה ומת בסיבה זו". החשש לסיכון מראה שלדידו, אין להאבק יתר על המידה ושגם לאחר הקישוי, קיים אונס. אולם במפתיע, הוא מוסיף בהמשך: "אכן, העושה במזיד, וודאי צריך למסור עצמו על כך". עמדה זו מעוררת תמיהה, ראשית כל, לאור עמדתו בכתבים אחרים: השח"ז נאמרת רק ברמז בתורה (מטפחת ספרים א20), איסור השח"ז מתבטל, לשם מצווה (שו"ת שאלת היעב"ץ מג). וגם, כפי שמעיר על כך מ. פיינשטיין, משום שאפילו במזיד, נמצא בסכנה ויש לו היתר פקו"נ, למרות חטאו. ומ. פיינשטיין מציע לפרש "מוסר עצמו" (ולא כתוב "מוסר נפשו") כ"השתדלות גדולה" ("אגרות משה", ס' נו, עמ' קמ"ב). וזה נראה מאולץ וצריך עיון (ראה באוצר הפוסקים שם, עמ' 170).

20. אולם, יש להודות שאין הדבר מונע מהמהרש"א מלהטיל אשמה על אלה שאינם דומים למלאכים! בנגוד לעמדה זו, ראוי לציין את העיקרון ההלכתי אצל חז"ל ש"לא נתנה תורה למלאכי השרת". ראה בספרו של הרב א. ברקוביץ, שם, עמ' 34-45.

21. דווקא העובדה שקיימת הדרגתיות בהשתלטות הדחפים על רצון האדם, היא המאפשרת למדרש להנחות את האדם במאבק עם יצרו. בשלבים הראשונים, יש לאדם עדיין מצבור כוחות לעצור את השתלטות התאוה:

"אמר רב אסי: יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא (עכביש) ולבסוף דומה כעבותות העגלה" (סוכה נב ע"א). וכך ניסח רד"ק (פרובנס, 1160-1235) את דברי רבא (שם ע"ב): "רבותינו דרשוהו כיצר הרע: בתחילה, דומה ל'הלך' העובר על איש ולא ילין עמו. אחר כך דומה ל'אורח' שעובר על איש ולן עמו. אחר כך, דומה לבעל הבית, ר"ל שמושל על האיש ולפיכך קראו 'איש'" (פירוש שמואל ב יב: 4).

22. בשו"ת מהרש"ג (סי' רמ"ג) כותב שם שאפילו כאשר יש לראות בהשחתת זרע איסור חמור, אין בהכרח לצמצם את עצת סי' החסידים לעבור על השח"ז כדי להמנע מא"א או מנידה או עריות דאורייתא, למקרים אלה דווקא. על פי סברתו, גם על ביאה אסורה דרבנן כמו פנויה טהורה או גויה (או שניה לערווה), יש לעבור על השחתת הזרע. וזאת משום שכל הוצאת זרע שהיא לצורך אינה נקראת "לבטלה". ובספר הפרדס (להרא"ל עפשטיין) בדרוש לחשבון המצוות די"ב ע"ב, מובאת הטענה שגם בעבירה על א"א או נידה, יש בה הוצאת זרע לבטלה בנוסף לאיסור המוזכר.

23. על פי ממצאים של המחקר, "תדירות הגברית הממוצעת בין אלה שמאוננים היא כפעמיים בשבוע בגיל 15. לאחר מכן היא פוחתת במשך הבגרות. אבל היא עשויה לנוע מפעם בחודש או פחות ועד לפעמיים עד שלוש פעמים ליום או יותר" ("גוף האדם", עמ' כ-32). במצבים אובססיביים, נוצרת הסלמה שאותה ראוי לרסן (עיין בסנהדרין קז ע"א: משביעו רעב מרעיבו שבע).

24. באשר למושג הקדושה, עייו במוה"נ ג: לג. על אף הנטיה הסגפנית למדי נראה שניתן לאמץ את המגמה הכללית שבה מסביר הרמב"ם את אופיה של הקדושה על פי מקורות היהדות.

25. הרב נ. בר-אילן בתשובתו המוזכרת לעיל (עמ' 36) מביא את התיחסותו של הרב (ופסיכולוג) מ. מונק לחניך הרואה את עצמו כרוצח מאחר והוא מאונן. הרב ממליץ שיפתחו בפני החניך את הלכות לשון הרע שהוא "עוון גדול וגורם להרוג נפשות מישראל". בביאורו עמדתו, כותב:

על ידי השוואת איסור חז"ל ללשון הרע נטלתי את העוקץ המלווה חטאים בתחום העריות. הוצאתי חטא זה מתחום האמוציות החריפות והכנסתי אותו לתחום כל החטאים שהאדם נגוע בהם. לא ביטלתי את רגש האשמה אלא העתקתי אותו מתחום הפחדים האירציונליים אל תחום המצפון ולשטח של יראת-חטא כללית.